

Discurs llegit en la commemoració del cinquantenari de l'Institut

Discurs llegit el 30 de desembre de 1957
en la Festa Anual de l'Institut celebrada a casa dels senyors Bonet-Garí

CARLES RIBA
President de la Secció Filològica

Orgullós, però encara més confús, m'aixeco a cloure amb la meua paraula aquesta feta anyal de l'Institut d'Estudis Catalans. Enguany el nostre aplec és commemoratiu. La nostra corporació ha pervingut, en la seva existència, a la meitat d'un segle. Hi ha en aquests senyals d'etapa un artifici, evidentment el de totes les fites. La invenció d'elles és un dels nostres més subtils ajuts que l'home ha donat a la seva consciència d'ell mateix. És dolor i honor de l'home que no es pugui conèixer sinó per comparança amb ell mateix; i no hi ha comparança efectiva de l'home sense sentiment d'un camí fet en el temps, que vol dir en la història. Una part dels aquí reunits hem estat testimonis de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans i dels seus primers acompliments segons el programa de tasques encomanades. Només les nostres ombres futures seran presents a la commemoració secular, pensable a càrrec d'alguns que avui aquí, juvenils i exemplarment apassionats, estimen llur responsabilitat de continuadors sense haver assistit als començaments. Ombres insignes, tota una invisible companyia d'homes de primer ordre sembla estar avui entre nosaltres. Cadascun de

nosaltres diria de seguida noms que evocarien per a ell una guia i un mestratge, sense els quals ni ell ni d'altres com ell no serien ben bé el que són ni farien ben bé el que fan. En diria jo mateix, i d'aquí vénen el meu orgull i la meva confusió. Empleno un lloc que deixaren buit uns mestres, o que haurien pogut ocupar mestres, als quals dec encoratjament i llums. En sento immatur, com tot aquell que té part en una empresa destinada a un compte de vida i a una diversitat de recerques que personalment l'ultrapassen. I tanmateix no em sabria desfer de la idea que, en aquesta part, tinc meva la força i la glòria del tot.

No diria el que dic, si no estigués per principi convençut que m'expresso per molts. Cap institució com la nostra no és formada exclusivament pels seus membres titulars ni resta rígida en la seva estructura reglamentària. La constitueixen tots aquells que per una col·laboració rebuda o prestada s'hi volen lligats. Tant més entranyablement, com més els perills a través dels quals s'han succeït els seus anys de tasques, són els perills pels quals veuen amenaçat llur poble com a unitat de cultura. No és pel gust de la frase eloqüent, sinó com a tema de reflexió, si es volgués com a plantejament d'un debat que aniria lluny, que jo ara em permetré de repetir una afirmació feta en una de les nostres íntimes i solemnes sessions anyals: nosaltres, els qui dins l'Institut d'Estudis Catalans o en vast grup entorn d'ell ens esforcem perquè la nostra entitat visqui, mantenim valors que no ens pertanyen, sinó als quals pertanyem; valors que ho són fins per a aquells que ens ignoren o que ens combaten o que ens desdenyen.

Per això podem ésser generosos, i només hi ha guanyats a ésser-ho; podem pretendre a una confiança que cinquanta anys de continuïtat sovint insegura fan legítima. Som fills de la serenitat, no ho oblidem: fundà el nostre Institut el gran seny ordenador de Prat de la Riba. No és probable que en la història del nostre poble hi hagi hagut un període de més riquesa d'ànima, de més energia creadora, de més voluntat d'expansió, que el que va del segle XIX cap al Noucents endins. Era un trobar-se —o un retrobar-se— forts, sense de moment saber què fer, entre tots, de tanta esperança. La contrapartida de tota renaixença, mentre no s'organitza en restauració, són el tumult, la jactància, la divagació, la baralla estèril —o l'agrupament sense programa, més estèril encara. Per sort, enmig de la magnífica inquietud, Catalunya tingué alguns homes amb profunda visió del que era ja real i de les tàctiques adequades per a fer real allò que només era possible. Vull dir polítics de geni: polítics per al combat i polítics per al regiment del que combatent es guanyés. Prat de la Riba comprengué, a totes les conseqüències, que una renaixença no va gaire lluny, potser ni arriba pròpiament a vida nova, si l'home o el poble que la fa no orienta la seva represa segons una imatge ideal d'ell mateix. Dit en termes clàssics: reneix, en rigor, aquell que es dreça cap a esdevenir el que és; i ningú no és persona, individual o col·lectiva, sinó en la mesura que vol saber el que és. Veient-ho a fons així, Prat de la Riba fou definidor. Deixo de banda si per a sempre; el que importa és que definí per a una primera clarificació i per a unes primeres raons i per a uns primers mots d'ordre. I per altra banda, amb l'assessorament dels més

lúcids, tot d'una que ocupà la Presidència de la Diputació de Barcelona, fundà l'Institut d'Estudis Catalans. Era en 1907. La funció que s'assignava a la nova entitat era «la superior investigació científica de tots els elements de la cultura catalana». És significatiu que el nucli original fos la secció de ciències històriques i arqueològiques. Si no tècnicament historiador, intèrpret de la història ell mateix, Prat de la Riba volgué ciència amb consciència, sí, per a dir-ho amb la fórmula famosa que centra el Renaixement europeu; però, més prop seu, va veure també com era necessària la ciència per a la consciència del seu poble. És bo, certament, de complaure's en les seves figures passades i estimar les ànimes que s'han tingut; però sotja allí mateix, arran de l'enganyós delit, el perill de prendre-hi l'ànima que es té... L'ànima, sempre de fet en construcció! Només la veritat salva; només la visió exacta del límit, per cruelment estret que aparegui, engendra en les ànimes virils l'impuls heroic de saltar-lo. Que la història, com ens ho hem sentit repetir últimament, però també abusivament, és la mestra de la vida, no ho ha d'oblidar, menys que cap altre ho ha d'oblidar, un poble com el nostre, intervingut, ressentit, impacient amb la seva ànima massa gran per a l'exigu triangle provincial on és enclosa. Sí, hi ha hagut una línia d'estudis històrics per la qual la Catalunya d'avui ha comprovat com sempre l'havia sostinguda una voluntat d'ésser ella mateixa en la fraternitat o en l'antagonisme amb les altres, en la unitat o en el desacord amb ella mateixa; n'hi ha una altra per la qual va aprenent, no sense amargor, com la idea d'ella, com tota idea, ha estat tanmateix sotmesa a allò que és material i extern i n'ha conegut la càrrega. Prat de la Riba, en qui la summa prudència no fou mai abandonada per l'ardor de l'esperit, intuï bé, vull dir que calculà ardidament amb vista que es pogués demanar més al seu poble, quan coordinà les investigacions històriques i arqueològiques sense més fi immediat que les realitats que se n'aclarissin; o si tant no es vol, que l'arreplec dels materials garantits per a aclarir aquestes realitats.

Ben significatiu és ara mateix que quatre anys després, en 1911, el primer Institut d'Estudis Catalans fos ampliat amb dues seccions més: la Filològica i la de Ciències. La nostra entitat va prendre així l'estructura en què ha durat. És sabut que més d'un camp de les ciències era a casa nostra gairebé verge: genials pioners hi treballaven improvisant biblioteques, laboratoris i observatoris, seminaris i equips i relacions, poc menys que al dia i pel que cadascun isoladament podia. Els mitjans de què, fins en els períodes de més ventura, la Secció de Ciències ha disposat, no han pogut bastar per a satisfer sempre l'ambició dels seus membres amb llurs col·laboradors, no la del fundador, certament: la ciència exigeix avui els poderosos recursos d'Estat i els de fundacions amb capitals de xifra astronòmica. Però, deixant de banda realitzacions desproporcionadament obtingudes i reconeixements personals a l'exterior que ens honoren a tots, ningú no negarà que els homes de la nostra Secció de Ciències han contribuït a formar en el país una consciència científica; el diletantisme de fira té avui a casa nostra tan poc assegurat l'èxit en el terreny de les ciències de l'observació o de l'especulació com en el de les històriques.

Un punt que no sempre es té en compte és que, amb la creació de la Secció de Ciències, Prat de la Riba portà a la llengua catalana, per a la seva il·lustració i la seva defensa, un ajut d'un valor que podia ésser decisiu. No trobarà gaire resistència, tot el contrari, tot aquell que afirmi el dret dels catalans a l'estudi i fins a l'organització de la cultura que els ha fets tals i no uns altres; les ires, els cants de sirena i, el que desconcerta més, les indiscretes bondats, comencen quan es pretén que aquesta cultura, avui com avui, només pot tenir la seva expressió, i també pot tenir el seu mitjà de divulgació, en llengua catalana. La qüestió és certament complexa i, encara més, espinosa: per qualsevol costat que s'hi vagi, o per qualsevol costat que hom se n'aparti, hi ha unes quantes llegües de mal camí. Tot el concepte del que és una llengua hi va implicat; amb tota la convicció del que una llengua pròpia significa per al grup humà que es troba o es retroba posseint-la. Caldria fixar com i fins a quin punt viu una llengua que s'estima, i en la dignitat o en la utilitat o en les aptituds de la qual no es té fe. Prendria hores d'escatir-ho. El que no podem eludir en aquesta reunió de festa és proclamar que Prat de la Riba i els seus assessors van encertar la coratjosa, l'escandalosa jugada: establir que el català fos la llengua dels llibres científics del nostre Institut. Li conferien així una mena d'oficialitat més prestigiosa que l'administrativa o fins que la política. Em refereixo a una oficialitat dins el món de la relació científica internacional i, paradoxalment més important encara, dins la vida científica de l'interior. Altrament dit: l'introduïen així dins un ordre d'altíssims i desinteressats intercanvis, on precisament més raons presten suport a la idea que un idioma és una pura màquina d'entendre's i que tots haurien de cedir al parell o tres reconeguts més eficaços o simplement més acceptats per a aquest fi. Era això pensar en un cert contrapès oportú a l'excés d'amor amb què els catalans es miraven les conquestes literàries, poc menys que exclusivament poètiques, de l'idioma. Aquell amor ingenu, per bé que no mancat de cauteles, convençut que ell sol ja fa immortal el seu objecte i que es creu complir reservant-li les grans festes de l'ànima. Per ells s'exposaven que l'idioma els anés quedant, com els vestits regionals, confinat als actes de beata exhibició folklòrica. No entenc dir amb tot això que la jugada fos de triomf segur; el que la fa d'un suprem valor estratègic és que amb ella, en un moment precís, es mostrava com i per on calia arriscar-se: o així i per allí, o a la llarga es perdria tot, fins la més dolça i gronxoladora poesia. No crec que ningú que hi mediti dubti que encara avui dura l'eficàcia de tanta ambició; les reserves de fe que per ella es van guanyant no són encara exhaurides. En la prohibició de l'ús del català per a les nostres aportacions al pensament i a la ciència universals hi ha la més evident contraprova que el concepte de Prat de la Riba era el just: el límit singular que tot un Estat posa a la vida d'una llengua apareix als ulls de tothom com la més greu ofensa a la llibertat i a la dignitat del grup humà que l'ha creada. L'eutanàsia compta amb partidaris, és cert, però alguna cosa deu tenir de lleig davant la natura i el dret això d'avançar-se a un molt probable destí, quan els qui l'apliquen a tot un idioma fent aquesta especiosa volta, no han gosat promulgar llurs mesures de restricció...

Però deixem-ho: és dins la consciència general. Com hi és que en 1911 calia fixar per al català tot allò que un idioma ha de tenir de convencional en les seves formes perquè pugui ésser un instrument vàlid de cultura. Ha estat responsable d'aquesta noble, complexa i mai acabada tasca la Secció Filològica, formada sempre, en cooperació i en equilibri, per homes de cultura lingüística tècnica i per escriptors destacats per llur sentit de l'estil col·lectiu. Del que ha emprès de fer el nostre Institut potser res no ha arribat tant al cor i a la pràctica —o almenys a les intencions— de la nostra gent. La llengua que han estimat, i només mantenint la qual conscientment o obscurament han cregut mantenir-se com a poble, els catalans han aconseguit de veure-la en la idea de la seva perfecció i s'han fet un orgull de tendir cap a ella. Que és absurd tot això, se'ns objecta? Que, ben considerades les realitats immediates, és voler l'impossible? Segurament, ben considerades, també hem de concloure nosaltres que així és. Sí, molts factors que intervenen en la vida de les llengües ens són avui contraris. Però del sentiment transcendent de l'absurd i de l'immediat impossible, se'n diu fe; i el món és encara ben lluny d'haver-se mecanitzat fins al punt de fer creure que els arguments de la raó prevalen contra l'impuls espiritual d'aventura a tot o res cap al no calculable...

Cinquanta anys ja fa, amb aquest, que l'Institut d'Estudis Catalans viu i produeix. La meitat ben bé, els ha passat sota amenaces i pressions i passions de tota mella. Sovint podent resplendir més cap a l'exterior que no cap a dins del país. Heu escoltat, ressenyada pels seus cims, quina ha estat, malgrat tot i gràcies a tot, l'obra acomplerta; així mateix alguns dels testimoniats de reconeixença, algunes de les expressions de bon auguri que li han pervingut de tot arreu del món. Vet aquí que són la nostra força i la nostra defensa. Anava a dir «i la nostra innocència»; però no ho he dit... Per tots costats se'ns fa lícita la certesa que, a més *d'ésser, representem*. N'hem sentit l'exigència. Hem rebut i hem de transmetre. Estaríem tranquils, si almenys la situació paradoxalment catacumbal d'aquest darrer període ens ha encomanat tan poc com es pugui de penombra i, el que ens desnaturaria encara més, d'estretor sectària. No era precisament la cara que importava de salvar, sinó l'honor —fins, si calgués, amb la cara desfeta. I no hi ha honor sense lleialtat a les comandes que han donat vida, com no hi ha ciència sense consciència —vull dir ara sense neta consciència moral.

Us representem, tot el nostre Institut, a vosaltres que sou aquí en persona, i els qui no hi són també, infinitament més nombrosos, per l'adhesió intel·lectual o cordial. I per un joc reglamentari, represento jo en aquestes paraules, orgullós i confús, tot l'Institut; tots els seus membres, els presents i els ocasionalment absents i els forçats encara a viure fora de la pàtria i, més commovedorament encara, els que ja són a l'altre vessant del destí humà, el de l'eternitat. Però, qui de nosaltres podia dir gràcies a qui, que no hagués d'ésser regregrat al seu torn? Col·legues numeraris, adjunts i corresponents, socis de les filials, col·laboradors nacionals i estrangers, concorrent als nostres certàmens, amics que ens conforten amb llur afecte i llur respecte, patricis que ens sostenen amb llur mecenatge, la dama gentil i coratjosa que

una vegada més ens ha ofert i agençat casa, no és «gràcies» que ens hem de dir, perquè en la idea i en l'obra i en l'honra de l'Institut d'Estudis Catalans tots i cadascun tenim part; sinó «felicitem-nos amb el cor alt». I que per molts anys encara puguem viure, amb consciència, del nostre heretatge de mil anys i conservar-lo retent per a aquells que ens han de succeir i que ja ens acompanyen.